

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 20 051.076
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
доктору історичних наук, професору,
завідувачу кафедри всесвітньої історії
Жерноклеєву Олегу Станіславовичу
(76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора історичних наук, асистента кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Жданович Олесі Петрівни

на дисертаційну дослідження Кардаша Остапа Назаровича «Латинська та кирило-мефодіївська церковні традиції IX-XI ст.: східний фронтір канонічного протистояння», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія (галузь знань 03 Гуманітарні науки)

Актуальність теми дослідження. Дослідження канонічного протистояння двох церковних традицій в епоху розвинутого середньовіччя, безперечно, актуальне в українській сучасній історіографії. Наша держава нині бореться за своє існування, а ідеологічний фактор цієї боротьби, в тому числі й церква з її історією й традиціями, відіграє дуже важливу роль в самоідентифікації, зміцненні підґрунтя самосвідомості українців і усвідомленні зовсім іншого з росіянами історичного шляху розвитку нації. Для світової наукової спільноти поява даного дослідження зможе продемонструвати той факт, що формування церковної традиції на теренах України йшло з урахуванням як східних, так і західноєвропейських впливів. Отже, тема дисертаційного дослідження Кардаша Остапа Назаровича «Латинська та кирило-мефодіївська церковні традиції IX-XI ст.: східний фронтір канонічного протистояння» актуальна як з огляду наукового внеску в українську та світову історіографію, так і для істотного підкріплення формування іміджу нашої держави в Європі в умовах повномасштабної війни.

Зв'язок теми дисертації з державними програмами, науковими напрямами дозволяє простежити, що дисертаційне дослідження виконане на кафедрі всесвітньої історії Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в рамках науково-дослідної теми кафедри «Центрально-Східна Європа: етнополітичні процеси, соціальні трансформації, міжнародні відносини» (державний реєстраційний номер: 0112U003030).

Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів, як це видно зі змісту дисертаційного дослідження, досить вагомий. Остап Назарович чітко виділив основні етапи церковно-релігійного антагонізму між солунськими місіонерами з одного боку та латинським духівництвом низки дієцезій у династичних володіннях Моймировичів та паннонського князя Коцела – з іншого. Автор створив власну періодизацію цього протистояння. Відповідно до якої в дослідженні окреслено логіку й динаміку просторово-хронологічної трансформації східного фронтиру канонічного протистояння між латинською і кирило-мефодіївською церковними традиціями у 863–886 рр. За висновками автора, окреслений фронтір втратив чіткі обриси після ліквідації папою Стефаном V великоморавської церковної ієрархії слов'янського обряду близько 886 р. та, особливо, поступового завоювання держави Моймировичів мадярами на межі IX–X ст. Дисертант зумів реконструювати просторові рамки поширення церковної юрисдикції Мефодієвого архієпископства та територіальні межі заснованого 880 р. латинського Нітранського єпископства, значною мірою співмірні зі Святоплуковою експансійною політикою. На основі аналізу широкого спектру агіографічних текстів кирило-мефодіївського циклу IX–XI ст., епістолярних і полемічних текстів, правових кодексів IX ст. Остап Кардаш детально висвітлив церковно-догматичні складники слов'яно-латинської міжобрядової конфронтації, полеміку про *Filioque* та походження Св. Духа, а також церковно-правові аспекти означеної проблеми. До особистого внеску також слід віднести дослідження питання поширення кирило-мефодіївської

традиції в інших династичних володіннях «Молодшої Європи» та становлення регіональних фронтірних зон слов'яно-латинської канонічної конфронтації наприкінці IX–XI ст.

Результати дисертаційної роботи Кардаша Остапа Назаровича отримані самостійно, автор чітко сформулював мету і завдання дисертації, визначив об'єкт і предмет дослідження, обґрунтував хронологічні рамки і географічні межі роботи. На окрему увагу заслуговують застосовані дисертантом методологічні засади обраної теми та сучасні методи її дослідження. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження Остапа Назаровича Кардаша є достатньо обґрунтованими. Це забезпечується зокрема й використанням основних типів історичних джерел та значної історіографічної бази.

За своєю структурою робота складається з анотації, вступу, основної частини з чотирьох розділів, що містять 18 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (868 позицій) і 65 додатків. Загальний обсяг роботи становить 413 с., з яких основного тексту – 202 сторінки. Структура дослідження свідчить про послідовність, логічність і системність викладу змісту дисертації, дає змогу комплексно проаналізувати розвиток канонічного протистояння східної і латинської церковної традицій.

Самостійний характер роботи підкреслює наявність у Остапа Кардаша 11 наукових публікацій, з яких чотири – в українських фахових виданнях категорії Б, а дві – в іноземному фаховому виданні, що індексується в науково-метричних базах *Scopus* та *Web of Science Core Collection*. Остап Назарович взяв участь у 3 міжнародних наукових конференціях в Україні й закордоном, на яких гідно представив свою тему дослідження. Це свідчить про високий рівень підготовки дисертанта як вже цілком сформованого вченого.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій.

Висновки автора відповідають поставленим завданням та вирізняються зваженістю й завершеністю, що є свідченням наполегливості та ретельності молодого науковця, а результати його дисертаційної роботи стануть, безумовно, суттєвим внеском у розвиток вітчизняної історіографії з даної проблематики.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження не викликає жодних сумнівів, оскільки автор всебічно дослідив основні положення поставленої мети шляхом розв'язання поставлених завдань. Так, він ввів до наукового обігу маловідомий в Україні корпус писемних джерел, а також проаналізував і узагальнив значний обсяг наукових напрацювань з історії канонічного протистояння латинської та кирило-мефодіївської церковних традицій IX–XI ст.; провів комплексне дослідження історії слов'яно-латинського церковно-релігійного протистояння у країнах «Молодшої Європи» IX–XI ст.; поетапно і комплексно реконструював основні політичні, дипломатичні, церковно-правові та церковно-догматичні складники слов'яно-латинської міжобрядової конфронтації у володіннях Моймировичів і паннонського князя Коцела та інших слов'янських країнах X–XI ст.; окреслив фронтір канонічного протистояння між латинською та кирило-мефодіївською церковними традиціями в його динаміці, просторово-часовій трансформації і регіональних вираженнях у різних державах «Молодшої Європи» другої половини IX–XI ст. Удосконалив висвітлення проблеми інституалізації латинських церковних структур, місіонерських традицій і церковних фронтирів, а також міждієцезіального розмежування у поставарському Подунав'ї IX ст.; окремі аспекти студій просторового (фронтірного) виміру й регіонального характеру слов'яно-латинської міжобрядової конфронтації в системі церковних структур держав «Молодшої Європи» IX–XI ст. За результатами дисертаційного дослідження Кардаша Остапа Назаровича Новий рівень розвитку отримала концепція динамічного й виразного східного фронтіру канонічного протистояння латинської та кирило-мефодіївської церковних традицій IX–XI ст.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути застосовані у подальших наукових студіях з історії міжконфесійних відносин у країнах «Молодшої Європи» XII–XV ст. Отримані результати роботи можуть стати основою з написання різнопланових фахових публікацій з означеної проблематики, а також для підготовки різноманітних методичних розробок, курсів лекцій, практикумів та профільних навчально-методичних посібників з історії Середніх віків, окремих країн Європи і спеціалізованих курсів з історії середньовічної Церкви. Матеріали дисертації можна використати при маркуванні туристичних маршрутів зонами окремих середньовічних монастирів, сакральних комплексів, городищ «Молодшої Європи», а відтак сприяти інтегруванню української туристичної інфраструктури в європейську. Результати студій можуть бути використані і в консультуванні художнього та документального кіновиробництва.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Кардаша Остапа Назаровича на тему «Латинська та кирило-мефодіївська церковні традиції IX-XI ст.: східний фронтір канонічного протистояння» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів відповідає спеціальності 032 Історія та археологія та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами).

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. У дисертаційному дослідженні Остапа Назаровича Кардаша ««Латинська та кирило-мефодіївська церковні традиції IX-XI ст.: східний фронтір канонічного протистояння» порушення норм академічної доброчесності не виявлено.

Водночас, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи, треба звернути увагу на деякі дискусійні положення, зауваження та побажання щодо змісту дослідження:

1. У підрозділі 2.2 «Каролінзькі земельні дарування Баварській церкві (перша половина – середина IX ст.)» доцільно було б додати інформації щодо висвітлення процесу формування дієцезіальних володінь Фрайзинзького єпископства та земель Алтайхського монастиря Св. Маврикія, які у першій половині – середині IX ст. були виразно представлені в системі церковних організацій Східної марки («*provinciae Auarorum*») та історичної Паннонії.

2. Висвітлення останнього етапу канонічного протистояння великоморавського архієпископа Мефодія з нітранським єпископом Віхінгом і його латинськими послідовниками у володіннях князя Святоплука (с. 153–154) варто доповнити коротким сюжетом про візит Мефодія до Константинополя між 881 та 882 рр., де його вчення позитивно сприйняв візантійський імператор Василій I і патріарх Фотій. Саме цей візит був свідченням певної радикалізації великоморавського архієпископа у його канонічній конфронтації з латинським кліром та охолодження відносин з Римом в останні роки життя Мефодія.

3. Реконструкцію богемського фронтиру слов'яно-латинського міжобрядового протистояння кінця IX–XI ст. (с. 184–197) збагатили б авторські висновки щодо проблеми функціонування осередку кирило-мефодіївської церковної традиції у ротонді Св. Катерини у давньочеському Зноймо, а також її зв'язків зі слов'янським конвентом Сазавського монастиря. Означена проблема у деяких аспектах залишається відкритою для історіографічних дискусій.

Водночас, зазначені зауваження і побажання не ставлять під сумнів науковий внесок Кардаша Остапа Назаровича і не знижують загальної високої оцінки проведеного дослідження.

Загальний висновок. Дисертація Кардаша Остапа Назаровича на тему «Латинська та кирило-мефодіївська церковні традиції IX-XI ст.: східний фронтір канонічного протистояння» є оригінальною, завершеною (в рамках поставленої

проблеми) науковою працею, яка, б поза сумнівом, матиме практичне застосування в науковій та викладацькій роботі.

Дисертаційна робота відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, вимогам наказу Міністерства освіти і науки України №40 від 12 січня 2017 р. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації (зі змінами), пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами від 21 березня 2022 р. №341). З огляду на це вважаю, що Кардаш Остап Назарович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія, Галузі знань 03 – Гуманітарні науки.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук,
асистент кафедри
історії стародавнього світу та середніх віків
історичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Олеся ЖДАНОВИЧ

